

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	یادداشت ویراست چهارم
۳	یادداشت ویراست سوم
۴	یادداشت ویراست دوم
۵	دیباچه چاپ اول
۹	۱. از نخستین انقلاب فرهنگی تا انقلاب اطلاعاتی و ارتباطی
۱۰	از عصر خط تا عصر چاپ
۱۲	از عصر چاپ تا عصر اطلاعات و ارتباطات
۱۹	پرسشها
۲۱	۲. نشر کتاب
۲۱	تعریف
۲۲	ناشر
۲۳	گستره نشر
۲۸	عاملهای مؤثر در نشر
۳۱	صنعت نشر کتاب
۳۲	پرسشها
۳۳	۳. ساختار مؤسسه انتشاراتی
۳۴	مدیر انتشارات
۳۵	دفتر نشر، روابط عمومی
۳۵	مشاوران منفرد یا گروههای مشورتی
۳۶	بخش تولید فرهنگی

صفحه	عنوان
۴۴	بخش تولید فنی- هنری
۴۵	بخش تولید چاپی / الکترونیکی
۴۷	بخش مالی- اداری
۴۸	بخش بازاریابی، تبلیغ، پخش و فروش
۵۰	نهاد/ نهادهای اطلاع رسانی
۵۲	پرسشها
۴. مراحل و وظایف اصلی در نشر کتاب	
۵۳	تدوین سیاست و برنامه
۵۴	گفتگو، توافق و عقد قرارداد با پدیدآورنده
۵۵	پدیدآوردن
۵۶	تولید فرهنگی، فنی- هنری و چاپی / الکترونیکی (تولیدهای سه گانه)
۵۸	تولید الکترونیکی
۶۴	تبلیغ، پخش و فروش
۶۵	پرسشها
۶۶	
۵. انواع ناشران	
۶۹	ناشران مبتکر و ناشران منتظر
۷۰	ناشران مخاطب گرا
۷۱	ناشران عمومی و تخصصی
۷۲	ناشران با آثار باارزش و کم ارزش
۷۳	ناشران انتفاعی و غیرانتفاعی
۷۴	ناشران آزاد/ تجارتي
۷۵	ناشران دولتي و وابسته به دولت
۷۵	ناشران کتابهای درسی
۷۷	ناشران علمی- پژوهشی
۷۸	ناشران کتابهای مرجع
۷۹	ناشران آثار تجدید چاپی
۷۹	ناشران همکار
۸۰	

صفحه	عنوان
۸۰	خودناشران
۸۱	پرسشها
۸۳	۶. تاریخچه نشر کتاب
۸۳	پیشینه نشر
۸۵	نشر در اواخر سده‌های ۱۵ تا ۱۸ م
۸۷	نشر در سده ۱۹ م
۸۹	نشر در سده ۲۰ م
۹۲	نشر در عصر سه انقلاب
۹۳	پرسشها
۹۵	۷. چاپ
۹۵	واژه چاپ
۹۶	چاپ چیست؟
۹۷	مراحل چاپ
۱۰۱	حروف نگاری / حروفچینی
۱۰۶	شیوه‌های چاپ
۱۱۵	چاپ دیجیتال و دستگاههای کوچک
۱۱۶	دستگاههای کوچک چاپ
۱۱۷	پرسشها
۱۱۹	۸. انقلاب الکترونیکی و چاپ و نشر
۱۲۰	نشر الکترونیکی
۱۲۳	نشر الکترونیکی چندرسانه‌ای
۱۲۴	نشر بنا به نیاز
۱۲۶	خودناشری
۱۲۷	الکترونیک در نشر
۱۲۸	نرم‌افزارهای نشر
۱۲۹	آینده نشر الکترونیکی
۱۳۱	پرسشها

صفحه	عنوان
۱۳۳	۹. سیر اجمالی و تحوّل چاپ
۱۳۳	پیدایش و تاریخچه چاپ
۱۳۸	تاریخچه تحوّل چاپ در ایران
۱۴۸	پرسشها
۱۴۹	۱۰. کاغذ و مرکب
۱۴۹	کاغذ
۱۶۰	رفتار کاغذ مناسب در چاپ
۱۶۰	مرکب
۱۶۳	پرسشها
۱۶۵	۱۱. صحافی و قطع کتاب
۱۶۵	تاریخچه تجلید و صحافی
۱۶۶	مراحل صحافی
۱۷۵	پرسشها
۱۷۷	۱۲. پخشگری، تبلیغ، کتاب‌فروشی
۱۷۷	الف) پخشگری
۱۸۶	ب) تبلیغ
۱۹۰	ج) کتاب‌فروشی
۱۹۴	پرسشها
۱۹۵	۱۳. برآورد هزینه‌های نشر کتاب
۱۹۶	هزینه‌ها
۲۰۰	بهای کتاب
۲۰۳	پرسشها
۲۰۵	۱۴. سانسور
۲۰۵	تعریف سانسور
۲۰۷	انواع و شیوه‌های سانسور

صفحه	عنوان
۲۱۱	تاریخچه سانسور در ایران
۲۱۵	پرسشها
۲۱۷	۱۵. حق نشر
۲۱۸	مبنای حقوقی حق نشر
۲۲۰	حق نشر در ایران
۲۲۲	حق نشر در عرصه بین‌المللی و جهانی
۲۲۵	دلایل مخالفان و موافقان پیوستن به معاهده‌های جهانی حق نشر
۲۲۷	به معاهده‌های جهانی باید پیوست یا نه؟
۲۲۸	یادداشت حق نشر
۲۲۹	پرسشها
۲۳۱	۱۶. مانعهای رشد و توسعه نشر کتاب در کشورهای جهان سوم
۲۳۹	پرسشها
۲۴۱	۱۷. نشر کتاب در ایران (۱)، تاریخچه و تحول
۲۴۱	نشر در ایران تا ۱۳۵۷
۲۵۱	مؤسسه‌های بزرگ انتشاراتی
۲۶۱	نشر در ایران، پس از ۱۳۵۷
۲۶۶	پرسشها
۲۶۹	۱۸. نشر کتاب در ایران (۲)، مانعها و دشواریها
۲۶۹	مانعها و دشواریها تا ۱۳۵۷
۲۷۵	مانعها و دشواریها پس از ۱۳۵۷
۲۸۷	پرسشها
۲۸۹	۱۹. نشر و ناشران از دیدگاه دانش‌شناسان، اطلاع‌رسانان و کتابداران
۲۹۹	پرسشها

صفحه	عنوان
۳۰۱	۲۰. نشر مطلوب و راههای دست یافتن به آن
۳۰۲	۱. نشر مطلوب از دیدگاه پدیدآورنده
۳۰۴	۲. نشر مطلوب از دیدگاه ناشر
۳۰۶	۳. نشر مطلوب از دیدگاه مخاطب
۳۱۰	پرسشها
۳۱۳	پيوستها
۳۱۳	پيوست ۱: قرارداد تدوين كتاب
۳۱۷	پيوست ۲: قانون حمايت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان
۳۲۳	پيوست ۳: اهداف، سياستها و ضوابط نشر كتاب
۳۲۹	پيوست ۴: قانون حمايت از پديدآورندگان نرم افزارهاى رایانه‌ای
۳۳۳	پيوست ۵: بندهایى از آيين‌نامه تاسيس و نظارت بر چاپخانه و واحدهای وابسته
۳۳۵	منابع
۳۴۵	نمايه

یادداشت ویراست چهارم

ویراست سوم (۱۳۸۶) پس از چند سال که از انتشار آن می‌گذشت، به تغییرات و اصلاحاتی نیاز داشت. حدود بیست درصد از مطالب ویراست سوم در ویراست چهارم (۱۳۹۳) تغییر کرده است. افزون بر این، دو فصل که به چاپ مربوط بود، همراه با تغییرها و چند نکته تازه‌تر در یک فصل ادغام شده، و فصل تازه‌ای دربارهٔ اینکه چه نشری مطلوب به شمار می‌آید، به پایان کتاب افزوده شده است. این فصل از این رو اضافه شد که چنین بحثی تاکنون در زبان فارسی مطرح نشده بود؛ حال آنکه در بررسی و نقد و نظر دربارهٔ مسائل نشر، این پرسش همواره در میان است که بر چه پایه‌ای می‌توان داوری کرد کدام نشر به هدفهای اصلی خود دست می‌یابد و کدام‌یک در این راه ناکامیاب می‌ماند. شاید این فصل بتواند معیاری به دست نشرپژوهان و نشردوستان بدهد تا به یاری آن بتوانند نزدیک یا دور شدن نشر را از هدفهای اصلی آن برآورد کنند.

روندهای کنونی حاکم بر نشر در سراسر جهان، به سبب درآمیختگی با فنآوریهای الکترونیکی، در تغییر شتابان است و به همین سبب بازاندیشی در مطالب مربوط به نشر، به ویژه در منابع آموزشی، ضرورت دارد. امیدوارم بحثهای این کتاب بتواند نشان دهد که نشر تا چه اندازه در تحولات فکری و فرهنگی جامعه تأثیرگذار است، و چگونه می‌توان به یاری نشر موفق بر ذهنیت جامعه تأثیرهای ژرف و گسترده‌ای باقی گذاشت، آن هم در روزگاری که شکاف میان کشورها بر اثر فاصلهٔ میان دانشها و فنآوریها، و نیز نگرشها، مدام در حال افزایش است.

آینده از آن جوانان است و کشور ما با هر آنچه به آن تعلق دارد، از آن

آنهاست. با شکوفا ساختن نشر و گسترش بخشیدن به تأثیرهای آن می‌توان در راه بهتر شدن آینده گام برداشت. همهٔ دانش‌پژوهانی که حرفهٔ آنها با دانش، اطلاعات، کتاب، و به طور کلی فرهنگ، سروکار دارد، می‌توانند از پیشاهنگان ایجاد تحول باشند.

عبدالحسین آذرنگ

اسفند ۱۳۹۲

یادداشت ویراست سوم

ویراست سوم مبانی نشر کتاب حدود یک‌سوم تغییر مطلب و افزوده نسبت به ویراست دوم (۱۳۸۰ ش) دارد، سوای شماری تغییرات در اصطلاحها و عبارتها. نشر با همه اجزاء آن، به سبب پیوند نزدیک با تحولات الکترونیک، در دگرگونی شتابان است. چاپ، یکی از حوزه‌های نشر، دگرگونیهای شتابناک‌تری دارد و تجدیدنظر مداوم در بحثهای آن، به ویژه در منابع درسی، ضروری‌تر است. نشر فارغ از چاپ، که این روزها شاهد اشکال تازه‌تر آن هستیم، مبحثی است که جداگانه باید به آن پرداخت و در کتابی درسی، مانند این کتاب، که سرفصلها تعیین شده و محدود است، جای طرح آن به تفصیل نیست و به ناگزیر به اختصار برگزار می‌شود؛ همچنین بحث در باب مسائل اقتصادی - اجتماعی نشر داخلی که بسیار متغیر و تابع همه مؤلفه‌های اقتصادی - اجتماعی مؤثر بر نشر است. با این حال، چند مطلب در این خصوص از ویراست دوم حذف و چند نکته تازه به ویراست سوم افزوده شده است. امیدوارم این کتاب دست کم تا چند سال بتواند به ضرورت‌های درسی پاسخ بگوید و در اولین فرصت باز هم امکان تجدیدنظر در آن و روزآمد کردن مباحث دستخوش تحول باشد.

عبدالحسین آذرنگ

تابستان ۱۳۸۶

یادداشت ویراست دوم

این ویراست نزدیک به یک‌سوم، نسبت به چاپ اول کتاب تغییر و افزوده دارد. نشر کتاب، بسیار شتابان در حال دگرگونی است و نه تنها ابزارها و تجهیزات و روشها، که تعریفها و مفاهیم آن نیز دستخوش تغییرات پرشتاب است. فصلی از این کتاب که پنج سال پیش درباره کاربرد رایانه در نشر و بر بنیاد منابع جدید نوشته شده بود، برای این ویراست، قدیمی و شاید بی کاربرد بود؛ از این رو دوباره نوشته شد. در برخی فصلهای دیگر هم قسمتهایی بازننگری و بازننگاری شده است. امیدوارم این ویراست با تغییرات و افزوده‌هایش بتواند به نیاز امروز پاسخ دهد و طی سالهای آینده هم امکان تجدید نظر و کاستن و افزودن مطالب باشد.

عبدالحسین آذرنگ

۱۳۸۰

دیباچه چاپ اول

عنوان درست برای این کتاب، به نظر من «نشر کتاب» است. عبارت متداول «چاپ و نشر» یا «صنعت چاپ و نشر» و مانند آنها، که سالیان سال به کار می‌رفت و کسی هم در فهم آنها با مشکلی روبه‌رو نمی‌شد، اکنون دیگر دستخوش تغییر معنا و مصداق است. نشر، و از جمله نشر کتاب به عصر تازه‌ای راه می‌یابد، عصری که تحولات شتابان در عرصه اطلاعات و ارتباطات، از ویژگیهای مداوم و بارز آن است. نشر اکنون از ابزارها، رسانه‌ها و راههای جدیدی بهره‌مند شده که چاپ فقط یکی از آنهاست. البته مطمئناً تا سالهای بسیاری که فعلاً نمی‌توان پیش‌بینی کرد، چاپ با شیوه‌های معمول و نیز با نوآوریها و فزونی که به عرصه آن راه می‌یابد، جایگاه خود را حفظ خواهد کرد و چه بسا که بر اهمیت و کاربرد آن نیز افزوده خواهد شد. طبیعی است که چاپ، مانند سایر عرصه‌ها و فعالیتها، از تغییرات و تأثیر دستاوردهای علوم و فنون برکنار نیست. برنامه‌ریزان، مدیران، پژوهشگران و سرمایه‌گذاران چاپ ناگزیر و علاقه‌مندند که چاپ پایه‌پای تحولات پیشرفت کند. در واقع بحث درباره عقب‌ماندن یا پیش رفتن چاپ نیست، صحبت بر سر این است که چاپ، از زمان رواج عمومی آن در قرن شانزدهم در اروپا تا سالهای اخیر، که سده بیستم به پایان رسیده است، به مدت چند قرن تنها ابزار مؤثر و کارآمد نشر بود، اما اکنون این حکومت بلامنازع و انحصار بی‌رقیب چاپ درهم شکسته است و نشر راهها و ابزارهای دیگری به دست آورده و عرصه‌های فعالیت آن دگرگون شده است. جامعه ما هم از تأثیر این دگرگونیها به دور نیست و اگر اهل کتاب و دفتر باشیم، با این تأثیر به صورت روزمره روبه‌رو هستیم و شاید حتی بخشی از مسائل جاری زندگی ما را تشکیل دهد. شناختن این تحولات و تأثیرهای آنها برای ما ضرورت

دارد و در عین حال از وظایفی است که نظام آموزشی کشور باید جدی‌تر و سریع‌تر به آن پردازد. وظایف نویسندگان در کتابهایی مانند کتاب حاضر طبعاً محدود است و شاید بیش از چند صفحه را نتوان به طرح مباحث مربوط به این موضوع اختصاص داد. این کتاب به قصد آشنایی دانشجویان و علاقه‌مندان با کلیات مباحث نشر کتاب نگاشته شده است و شاید نتوان، یا نباید، آن را به رشته‌ای خاص محدود کرد. همه کسانی که بخواهند دوره درسی «چاپ و نشر» را بگذرانند یا قصد داشته باشند با این بحث آشنا شوند می‌توانند از این کتاب استفاده کنند، اما چون اندیشه اصلی تدوین و سفارش تألیف کتاب حاضر از سوی گروه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی سازمان مطالعه و تدوین (سمت) بوده است و اعضای این گروه نیاز دانشجویان این رشته را بیش از دیگر دانشجویان در نظر گرفته‌اند، فصلی خاص به پایان کتاب و مخصوص دانشجویان این رشته و خطاب به آنها افزوده‌ام، و در عین حال نیازها و مسائل آنان را در زمینه‌های مختلف و در فصلها و بحثهای گوناگون کتاب در نظر داشته‌ام و در حد امکان و به گونه‌ای که مخاطب کتاب را به گروه محدود و خاصی منحصر نکنند، به آنها اشاره کرده‌ام.

نویسندگان بسیاری را می‌شناسم که برای نوشتن کتاب درسی در زمینه «چاپ و نشر» صلاحیت، دانش و تجربه‌هایشان بیش از من است، و به فضل و احاطه‌شان به مسائل با فروتنی اذعان دارم. شاید سفارش تألیف این کتاب از سوی گروه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی (سمت) به نگارنده از این رو بوده است که میان تجربه‌های دو حوزه چاپ و نشر و کتابداری و اطلاع‌رسانی پلی زده شود. در هر حال، در انتخاب، چه این جنبه در نظر گرفته شده باشد و چه نشده باشد، در حد توان تلاش کرده‌ام تجربه‌های مستقیم و شخصی خودم را در زمینه‌هایی که یاد شد به هم پیوند دهم و میان آنها ارتباطهای لازم را برقرار سازم.

در همه مراحل کار، از منبع‌یابی و خواندن و یادداشت‌برداری گرفته تا تدوین و تحریر، مدام به یاد خود آوردم زمانی را که دانشجو بودم و برای یافتن، و دشوارتر از آن دریافتن نوشته‌های خواندنی، با چه مشکلاتی روبه‌رو بودم و چرا خودم و

همدرسانم بیشتر متنهای درسی را خشک، بی‌روح، بدون جاذبه، به دور از مسائل واقعی، بد نثر و در نهایت ناخوشایند و رمانده می‌یافتیم.

در جریان نوشتن این کتاب، فصلهایی را که آماده می‌شد به تنی چند از دوستانم سپردم و درخواست کردم نقادانه بخوانند و نظر بدهند. از خانم سارا فاضلی دانشجوی دوره کارشناسی و خانم سیمین قطبی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد خواهش کردم این نوشته را به چشم متنی درسی مطالعه کنند و از هیچ عیب و ایرادی نگذرند. این دو گرامی نکته‌هایی را یادآور شدند که به کار بستم و از دقتهایی که خانم قطبی به برخی جزئیات فنی تر نشان می‌داد، استفاده کردم.

در پدید آمدن این کتاب، عده بسیاری نقش و تأثیر مستقیم و غیرمستقیم داشته‌اند، و تکلیف اخلاقی است که از آنان یاد کنم:

- آقای دکتر علی شکویی، دوست دیرین و استاد ارجمند، با همان خوش قلبی و حسن نیت معهودش، بیش از هر کس مشوق من در نوشتن این کتاب بوده است؛
- برادرم همایون آذرنگ، کتابهایی را که نیاز داشتم در انگلستان تهیه می‌کرد و برایم می‌فرستاد. هر بار که تمبرهای پاکت محتوی کتاب را می‌شمردم و قیمت آنها را با قیمت کتاب جمع می‌زدم و به ریال تبدیل می‌کردم، عرقی از شرم بر پیشانی‌ام می‌نشست؛

- دوستان فاضل عزیز، خانمها شیرین تعاونی و مریم وتر، و آقایان محمود حقیقی و ایرج صبا، منابع ارزشمندی از کتابخانه‌ها امانت گرفتند و در اختیارم گذاشتند؛

- دوست دیرین دیگرم آقای اصغر مهرپرور، از استادان چاپ و نشر، مواد و مطالب مربوط به دستگاههای لاینوترون را همراه با چند قطعه عکس، با محبت و گشاده‌نظری در اختیارم گذارد؛

دوست صاحب‌نظم آقای عبدالله فقیهی، بخشهایی از کتاب را خوانده و نکاتی را به من یادآور شده است که حاصل سالها تجربه او در چاپ و نشر است؛
خانم طاهره اسماعیل‌زاده، با احساس مسئولیت و وجدان کاری کم‌نظیر، برای پیراستن متن، از هیچ‌گونه کوششی فروگذار نکرده است.

در «چاپ و نشر»، پیش کسوتان و صاحب‌نظران بنامی هستند که بر گردن همه کسانی که در ایران در این حوزه کار می‌کنند و چیزی می‌نویسند، حق دارند:

- مرحوم سرتیپ هوشنگ دانشور با کتاب راهگشای صنعت چاپ؛

- محقق سختکوش دقیقه‌یاب تیزبین دکتر میرشمس‌الدین ادیب سلطانی با اثر سترگ و ماندگار راهنمای آماده ساختن کتاب؛

- و نویسنده صاحب‌نظر در زمینه مسائل نشر در ایران، استاد عزیزم آقای کریم امامی با مقاله‌های موشکافانه و فراوان در زمینه نشر، از جمله کسانی هستند که قلم آنها بر قلم من، و آثارشان بر این نوشته، بیش از بقیه حق دارد. از همه اینان و از سایر دوستان و همکاران، که هر یک به گونه‌ای به من یاری رسانده‌اند و به نوشتن و انتشار این کتاب علاقه نشان داده‌اند، صمیمانه حق‌شناسی، حق‌گزاری و قدردانی می‌کنم.

این کتاب را با علاقه فراوان برای دانشجویان نوآموز و سعی کردم خودم را به جای آنها بگذارم. تا توانستم مطالب را ساده کردم و موجز و آسان نوشتم. نکات بسیاری است که حق بود به تفصیل بیشتر نگاشته یا بر برخی جزئیات بیشتر تأکید می‌شد. مطمئناً ناهماهنگیها و کژیها و کاستیهای این کتاب در جریان تدریس و در تجربه عملی استادان و دانشجویان آشکار خواهد شد. امیدوارم در آینده بتوانم این گونه نکات را در چاپهای دیگر به حد مطلوب نزدیک‌تر کنم. در انتخاب میان سادگی و سهولت و جنبه‌های دیگر، همواره این جنبه‌ها را تحت الشعاع سادگی قرار داده‌ام؛ به این نکته واقفم، حتی اگر مرتکب خطا شده باشم. در پایان از آقایان کریم امامی، کامران فانی و غلامرضا فدایی عراقی، که دست‌نوشت این کتاب را به درخواست ناشر مطالعه فرموده‌اند و مرا از نظریات و پیشنهادهای ارزشمند خود بهره‌مند ساخته‌اند، صمیمانه تشکر می‌کنم.

عبدالحسین آذرنگ

اسفند ۱۳۷۳